4 ta' Ġunju, 1964.

Imħallef:

Onor. M. Caruana Curran, B.A., LL.D.

John Pace noe et

versus

Carmela Chircop

***Testment — Forma — Vizzju — Inkapaċità — Mutismu —* Nullità — Kawżali — Kaptazjoni u suġġestjoni — Art. 634 (b), 692, 705, 706 u 709, Kodiċi Ċivili — Art. 155, Kodiċi tal-Proċedura Ċivili — Art. 28, 38 u 40 tal-Kap. 92.**

Il-kawżali għandha tiġi mfissra ċar u sew fiċ-ċitazzjoni.

Id-dikjarazzjoni annessa maċ-ċitazzjoni, għalkemm ma tistax tissupplixxi għal nuqqas assolut fiċ-ċitazzjoni, tista' sservi sabiex tillumeġġja l-kawżali dedotta.

Id-disposizzjonijiet tal-liġi dwar il-forma tat-testmenti mhumiex normi ta' ordni pubbliku li l-Qrati huma obbligati jis-

sollevaw "ex ufficio", ghaliex il-partijiet interessati jistgħu jakkwetaw ruħhom għal vizju anke ta' forma li jkunu jafu bih u jisegwixxu t-testment.

Il-kaptazzjoni u suġġestjoni, għalkemm huma ammessi bħala motivi ta' impunjazzjoni tat-testmenti, m'humiex rikonoxxuti ħlief bħala l-forma duplici tal-manifestazzjoni tad-dolo fuq il-volontà tad-disponenti fil-materja tat-testmenti.

Ma hemm xejn kuntrarju li l-kapitazzjoni u s-suġġestjoni jiġu prospettati bħala ipotesijiet subordinati fil-każ ta' nuqqas ta' verifika ta' l-ipotesi iżjed gravi ta' l-infermità mentali.

Meta min jimpunja testment imħabba vizju ta' forma jipprova l-każ tiegħu "prima facie", jew almenu jqanqal dubju serju u raġjonevoli jekk il-formalità ġietx rispettata, minn dak il-mument 'il quddiem jispetta lill-parti li tallega l-fatt positiv tal-osservanza tal-forma illi tipprevaha.

Għall-finijiet ta' l-artikolu 38 tal-Kap 92 ma jagħmilx differenza jekk il-mutismu jkunx kongenitu jew le, u fit-tieni każ ikun ġej direttament minn xi trauma jew xi kondizzjoni oħra partikolari u lokalizzata ta' l-organi vokali jew indirettament minn xi marda f'partijiet oħra tal-ġisem jew mid-deperiment fiżiku tat-trapass mortali. L-importanti huwa li t-testatur ma jkunx jista' jesprimi l-ideat tiegħu bil-fomm.

Il-Qorti, — Din hija kawża ta' nullità ta' testment...... Omissis......Il-konvenuta hija Carmela Chircop, mart Carmelo, minnu assistita, li b'testment riċevut min-Nutar Dr. Joseph Gatt fit-18 ta' Ġunju, 1955 (dok. D. fol. 12) ġiet minn Emmanuele Genovese istitwita eredi universali tiegħu u dana prevja r-revoka ta' kull testment preċedenti tiegħu.

2. L-atturi fiċ-ċitazzjoni ippremettew li d-decujus kien għamel testment ieħor qabel, u preċiżament dak li kopja tiegħu hija esibita bħala Dok. C (fol. 8) u li sar fl-atti tan-Nutar Dr. John Tabone Adami tas-6 ta' Frar, 1955. B'dan it-testment, kif turi l-istess ċitazzjoni, id-decujus, wara li ddestina

s-somma ta' £50 għal funerali tiegħu u ħalla lin-neputijiet u proneputijiet tiegħu ta' Tunes legat tal mezzanin Nru. 2 Azzopardi Street, il-Marsa, kiteb il-kumplament ta' ġidu in suffraġju ta' ruħu u bħala legati piji li prinċipalment jinteressaw lill-atturi nomine, jiġifieri:

a) lill-Propagazzjoni tal-Fidi l-mezzanin Nru. 6, Azzopardi Street, Marsa;

b) lill-Knisja Parrokkjali tal-Hamrun il-fond Nru. 8 l-istess triq;

c) il-fond Nru. 10 l-istess triq kwantu għal nofs indiviż lill-Istitut tal-Madonna tal-Qlub tal-Hamrun u kwantu għan-nofs indiviż l-ieħor lill-Istitut ta' Fra Diego u lill-Knisja Parrokkjali tal-Marsa bejniethom, u dana bl-obbligu li, għal ruħu u skond il-pia intenzjoni tiegħu, isiru kull sena u in perpetwu fiż-żewġ Istituti tmien tijiem talb u quddiesa, u fl-imsemmija Knisja tal-Marsa ħames quddisiet baxxi;

d) lill-Istitut ta' San Giusepp tal-Hamrun is-somma ta' ħamsin lira (£50) għal darba waħda biss bl-obbligu taċ-ċelebrazzjoni ta' ħames quddisiet baxxi għal darba waħda biss;

e) lit-Terz Ordni rappreżentat mill-attur Pace is-somma ta' £50;

f) fl-aħħar ordna lit-testatur nominat bl-istess testment (Vincenzo Spiteri) li:—

i) jippreleva mill-assi tiegħu s-somma ta' £100 u jiddepositaha fil-Cassa delle Pie Amministrazzjoni annessa mal-Knisja Arċivescovili biex l-interessi tagħha jiġu kull sena in perpetwu ċelebrati fil-Knisja Parrokkjali tal-Hamrun tant quddies baxx għal ruħ it-testatur kemm tippermetti l-elemożina

korrenti biż-żieda ta' xelin u nofs.

ii) ibiegħ il-fond Nru. 4, Azzopardi Street, Marsa, u jikkonsenja r-rikavat lill-Prokuratur tat-Terz Ordni rappreżentat mill-attur Pace u dana biex iservi għall-festa ta' San Franġisk li kull sena issir fl-imsemmija Knisja Parrokkjali tal-Hamrun, bl-obbligu li l-istess Ordni jgħamillu għoxrin quddiesa għal ruħu għal darba biss;

iii) jiġbor u jikkonverti fi flus ir-residwu tal-assi tiegħu wara li jitħallsu l-legati fuq imsemmija u l-ispejjeż, u jqassam dan ir-rikavat u flus f'karità skond id-diskrezzjoni ta' l-istess esekutur għar-ruħ u skond l-intenzjoni tat-testatur.

3. Wara li ppremettew dan kollu l-atturi impunjaw il-validità ta' l-aħħar testment fuq dawn il-kawżali, jiġifieri:—

a) li l-aħħar testment sar kontra u mingħajr il-volontà libera tat-testatur fi żmin li kien inkapaċi fisikament u intellettwalment jagħti u jimmanifesta il-kunsens tiegħu;

b) li l-istess testment ġie prokurat dolosament mill-konvenuta, li ma tiġi xejn mid-decujus, biex tikkarpixxi l-patrimonju kollu tat-testatur;

c) li l-istess testment ġie magħmul b'mod li jiġġeneraw suspetti gravi dwar l-awtentiċità u l-validità tiegħu għax sar fuq interrogazzjonijiet tan-Nutar li irċevih u tal-konvenuta li, għal motivi fuq esposti, it-testatur ma setax jikkomprendi jew jirresisti, u barra minn dan, jekk u qatt inqara, it-testatur ma kienx fi stat li jifhmu u juri l-adesjoni tiegħu għalih;

d) li, biex jiġi evitat ir-riskju u l-inkomodu tal-firma, ġie frettolosament u inveridikament dikjarat li t-testatur ma jafx jikteb, mentri jirriżulta minn dokumenti pubbliċi u privati li

t-testatur ftit qabel kien appona l-firma tiegħu fuqhom. Għalhekk l-atturi nomine talbu (1) li l-aħħar testment jiġi dikjarat null u bla ebda effetti legali, u (2) li l-konvenuta tiġi kkundannata tirrestitwixxi u tħallas lill-atturi nomine il-krejja li eventwalment tkun daħħlet mill-istabili li huma l-oġġett tal-legat fuq imsemmija.

4. Il-konvenuta eċċepiet (1) li t-testatur ħallielha ġidu biex jikkonpensaha ta' xi tnax-il sena xogħol u assistenza li għamlet miegħu u huwa kien perfettament f'sessieh meta għamel l-aħħar testment tiegħu; (2) li għalkemm it-testatur kien qabel ordna l-legati piji favur l-atturi nomine l-aħħar volontà tiegħu kienet li jibbenifika lilha għal dak li għal ħafna snin għamlet miegħu bla kumpens, u qabel ma ħalla din id-dinja ried jaqdi dmir ta' kuxjenza; (3) li għalhekk l-aħħar testment huwa validu skond il-liġi u revokatorju ta' l-ewwel testment, u konsegwentement it-talbiet tal-atturi għandhom jiġu miċħuda bl-ispejjeż.

5. Fil-pendenza tal-kawża ġie nominat sekwestratarju ġudizzjarju tal-assi ereditarji fil-persuna tal-Avukat Dr. Albert Mercieca (digriet tad-29 ta' Ottubru, 1955, fol. 18);

6. Peress li in segwitu ta' ridistribuzzjoni ta' kawżi, din il-kawża ma ġietx quddiem il-Qorti kif issa presjeduta ħlief fl-20 ta' Frar, 1964 meta kienet ġià differita għas-sentenza (kif jidher mill-fol. 282 tal-proċess 'il quddiem), l-Imħallef sedenti barra milli ħa xi informazzjonijiet verbalizzati (fol. 287, 295 345) ħa l-prekawzjoni li jerġa' jara personalment il-firma tad-decujus fuq l-oriġinal tal-ewwel testment u ordna l-annessjoni fil-proċess ta' kopja fotostatika ta' dak it-testment (fol. 341), u billi l-kwistjoni hija f'miżura konsiderevoli waħda ta' apprezzament tal-provi reġa' sema' u wkoll ippermetta r-rieżami tagħhom mid-difensuri, ix-xhieda hawn imsemmija, jiġifieri:— Nutar Dr. Tabone Adami (fol. 324), Vincent Spi-

teri (fol. 328), Giovanni Xriha (xhud ta' l-aħħar testment, fol. 333), Salvatore Attard (xhud ta' l-aħħar testment, fol. 336), Nutar Or. Joseph Gatt (fol. 339 u fol. 356), u Suor Brigida Gatt (fol. 368).

7. Il-Qorti issa, wara li eżaminat l-atti kollha bir-reqqa, kompriżi d-dikjarazzjonijiet u n-noti tax-xhieda tal-kontendenti, d-depożizzjonijiet u d-dokumenti l-oħra prodotti u partikolarment in-noti tal-osservazzjonijiet konklużjonali tal-partijiet (atturi fol. 210 u 371, konvenuta fol. 219); u semgħat iddifensuri tagħhom, li quddiem il-Qorti kif hawn presjeduta kienu l-Avukat Dr. Giovanni Bonello għall-atturi u l-Avukat Dr. Joseph Borg għall-konvenuta, ikkunsidrat dan li ġej:

8. Qabel xejn hemm bżonn li f'kawża bħal din, li tispazja fuq terren pjuttost vast, il-Qorti tiffissa sew it-termini tad-diskussjoni, jew aħjar tal-impujazzjoni kif artikolata mill-atturi, għax, minħabba n-natura delikata tal-kwistjoni, u biex jiġu evitati mpunjazzjonijiet ta' testmenti fuq allegazzjonijiet vagi u ġeneriċi, ir-regola ġenerali tal-artikolu 155 (1) Kodiċi Proċ. Ċivili li l-kawżali għandha tiġi mfissra ċar u sew fiċċitazzjoni, tapplika l-ikbar raġuni (Kollez. Vol. XXXIV, I, 108). Barra minn dan għalkemm id-disposizzjonijiet tal-liġi dwar il forma tat-testmenti (li hija wkoll in kwistjoni f'din il-kawża) huma ta' importanza massima, fl-istess ħin mhumiex normi ta' ordni pubbliku li l-Qrati huma obbligati jissollevaw **ex officio**, għax il-partijiet interessati jistgħu jakkwetaw ruħhom għal vizju anki tal-forma li jkunu jafu bih u jeseg-wixxu t-testment (Delicata vs. Doublesin. Kollez. Vol. XXXV, i, 129) u allura t-tribunali ma jistgħux jiddikjaraw testment null u ineżistenti ħlief in kwantu l-partijiet, almenu impliċitament, jitolbuh jiddeċiedi fuq daqshekk (Baudry Lacantinerie, Delle Donazioni Fra Vivi e Dei Testmenti, Vol. II para. 1819 bis).

9. **Fost** id-diversi motivi ta' impunjazzjoni suġġeriti mill-atturi **fiż-żewġ noti** tal-osservazzjonijiet konklużjonali tagħhom (fol. 201 u 371) hemm **tlieta** li jimmeritaw attenzjoni taħt l-aspett fuq imsemmi. Dawn huma:

a) ir-raġuni tal-kaptazzjoni u suġġestjoni da parti tal-konvenuta (fol. 201);

b) ir-raġuni tal-kaptazzjoni u suġġestjoni da parti tan-Nutar Gatt li rċieva t-testment impunjat (fol. 201);

c) ir-raġuni li f'dan it-testment ma ġewx osservati l-formalitajiet meħtieġa mill-liġi fil-każ ta' persuna temporanea*ment inkapaċitata milli titkellem (fol. 371)*;

10. Kwantu għar-raġuni (a) fuq imsemmija, huwa risaput li l-"kaptazzjoni" u "suġġestjoni", privi ormai bħala vokaboli mid-distinzjonijiet eleganti li kienu jsiru bejniethom fid-Dritt Ruman minħabba li taħt l-ewwel forma kienu ġene*ralment mdaħħla* l-każijiet tal-"heredipeti", fid-dritt modern, u anki fis-silenzju tal-kodiċijiet ċivili dwarhom in relazzjoni għat-testmenti, imma dejjem in omaġġ għall-prinċipji ġenerali dwar ir-repressjoni ta' kull għamil dolus u għar-rispett u protezzjoni meħtieġa lit-testaturi, għalkemm huma ammessi bħala motivi ta' impunjazzjoni tat-testmenti, mhumiex rikonoxxuti ħlief bħala l-forma dupliċi tal-manifestazzjoni tad-dolo fuq il-volontà tad-disponenti fil-materja tat-testmenti (**Ricci** Vol. III, para. 108, pag. 135; **Pacifici — Mazzoni**, Codice CivileItaliano Commentato, Vol. VI, para. 57). Għalhekk meta l-atturi fiċ-ċitazzjoni ddeduċew il-kawżali msemmija fil-para. 3 (b), **supra**, bil-kliem "ġie prokurat dolosament mill-konvenuta", li huma imbagħad komplew jikkjarifikaw fid-dikjarazzjoni oriġinali tagħhom a fol. 4 u fl-oħra a fol. 19.· huma għamlu kull ma kien neċessarju biex il-motivi tal-kaptazzjoni u suġġestjoni jkunu suffiċjentement in tavolati. Anzi d-dik-

jarazzjoni spjegativa a fol. 19 ma kienx hemm bżonnha ħlief semmai, bħala limitazzjoni tal-konċett tad-dolo ġià dedott fiċ-ċitazzjoni.

11. Kwantu għar-raġuni (b) riferita fil-para. 9 (supra) — kaptazzjoni u suġġestjoni da parti tan-Nutar Gatt li rċieva t-testment — il-Qorti tirritjeni li dan il-motiv huwa wkoll sufficjentement dedott fiċ-ċitazzjoni, u dana għar-raġunijiet segwenti:—

a) meta fil-kawżali fuq imsemmija l-atturi pproponew li t-testment ġie "prokurat dolosament mill-konvenuta" huma kienu qegħdin jirriferixxu għall-konvenuta bħala artefiċi tal-frodi minnhom lamentata, in kwantu li kienet hi, u mhux it-testatur, li nkarikat lin-Nutar biex imur malajr l-Isptar fejn it-testatur kien ġà moribond, u peress li huma, ħażin jew tajjeb, jiritjenu li l-aġir tan-Nutar rogatur, minnhom deskritt bħala frettolus u inkonsult fid-dikjarazzjoni tagħhom, ma kienx ħlief wieħed mill-istrumenti tal-frodi makkinati mill-konvenuta, ma kienx hemm bżonn li, fiċ-ċitazzjoni, jużaw il-frażi preċiża "prokurat dolosament mill-konvenuta u min-Nutar", imma kienet adegwata għall-każ il-kawżali rigwardanti l-konvenuta, li l-aġir tagħha, bil-mod kif hija intalvolta l-azzjoni, jikkomprendi dak tan-Nutar;

b) barra mill-premess il-kaptazzjoni u suġġestjoni tan-Nutar hija kompriża ukoll f'kawżali oħra mdaħħla fiċ-ċitazzjoni u ċioè dik indikata fil-paragrafu 3 (c) tal-preżenti (supra) bil-kliem "għax sar fuq interrogazzjonijiet tan-Nutar li rċievih u tal-konvenuta, li għall-motivi fuq esposti t-testatur ma setax jikkomprendi jew jirreżisti".

12. A propositu ta' dak li intqal fil-paragrafu preċedenti, u anke għal dak li jirrigwarda l-motiv l-ieħor ta' impunjazzjoni li jissemma fil-paragrafu sussegwenti, il-Qorti qegħda tieħu

wkoll in konsiderazzjoni il-ġurisprudenza li in mater ta' kawżali, apparti minn kull formula sakramentali u rigorosità eċċessiva fir-rigward, l-ekwipollenti huwa suffiċjenti, u anki li d-dikjarazzjoni għalkemm ma tistax tissupplixxi għal nuqqas assolut fiċ-ċitazzjoni, tista' sservi biex tillumeġġja l-kawżali dedotta. Għalhekk dan il-każ huwa differenti ferm minn dawk l-oħra respinti fil-ġurisprudenza għax ma kienux dedotti ħlief bil-kliem "u għal kull raġuni oħra li tirriżulta waqt il-kawża" (Joseph Vassallo et vs. Dr. Victor R. Sammut noe., Kollez. Vol. XXXIV, i, 108).

13. Kwantu għar-raġuni (c) indikata fil-paragrafu (9) (supra) — vizju tal-formalitajiet rikjesti fil-każ tal-mutu — anki din, in bażi għal prinċipji premessi, hija riċevibili fl-azzjoni peress li tinsab impliċitament jekk mhux espressament kompriżi fil-kliem tal-kawżali "inkapaċi fisikament u intellettwalment jagħti u jimmanifesta l-kunsens tiegħu" (ara para. 3 (a), supra) u tal-kawżali l-oħra "U barra minn dan, jekk u qatt inqara, it-testatur ma kienx fi stat li jifhmu u juri l adezjoni għalih" (ara para. 3 (c), supra).

14. Għandu jiġi osservat ukoll li l-konvenuta fl-ebda ħin tal-kawża ma issollevat xi eċċezzjonijiet taħt dan l-aspett. Anzi kwantu għall-ewwel tnejn mill-motivi hawn fuq diskussi (kaptazzjoni tal-konvenuta u tan-Nutar) ikkombattiethom fis-sustanza fin-nota a fol. 219, u kwantu għat-tielet motiv (vizju ta' formalità fir-rigward tal-mutu) ma qalet xejn nonostanti li n-nota ta' l-atturi a fol. 371 ġiet preżentata bil-"visto" tad-difensur tagħha.

15. Minn dan jemerġi li l-kawżalijiet imsemmija fil-paragrafi 3 (a) u, (in parti), 3 (c) ta' din is-sentenza jisdoppjaw ruħhom f'żewġ direzzjonijiet diversi, waħda li timmira għall-vizju tal-kapaċità tat-testatur u l-oħra għal vizju partikolari ta' inosservanza tal-formalitajiet preskritti, u dana in

aġġunta għal vizji ta' forma oħrajn artikolati fiċ-ċitazzjoni. Fil-kompless tagħha għalhekk l-azzjoni tirrikjedi l-indaġini ta' din il-Qorti fuq kwistjonijiet ta' dritt u ta' fatt li jaqgħu taħt sitt kapi, iġifieri:—

a) inkapaċità tat-testatur;

b) estorzjoni b'kaptazzjoni u suġġestjoni tal-konvenuta;

c) estorsjoni b'kaptazjoni u suġġestjoni tan-Nutar;

d) inosservanza tal-formalitajiet preskritti mill-liġi dwar it-testment ta' persuna muta;

e) nuqqas ta' firma tat-testatur mentri hu kien jaf jiffer-ma;

f) nuqqas ta' lettura tat-testment skond il-liġi.

16. Is-sitt motivi fuq imsemmija jinqasmu f'żewġ kategoriji. L-ewwel tlieta jirrigwardaw il-validità intrinsika u l-aħħar tlieta l-validità estrinsika tat-testment. Bejn l-ewwel tlieta jista' jidher li hemm xi kontradizzjoni, in kwantu l-motiv tal-kaptazjoni u suġġestjoni jolqot biss il-"libertas testandi" u għalhekk jippresupponi neċessarjament il-kapaċità tat-testatur. Iżda għalkemm il-Qrati tagħna jieħdu konjizzjoni tal-kaptazzjoni u suġġestjoni meta l-unika kawżali dedotta kienet dik tal-inkapaċità assoluta (Danastas vs. Danastas, Vol. XXVI, i, 498, u Joseph Vassallo et vs. Dr. Victor R. Sammut noe, fuq imsemmija b'riferenza anke għal xi sentenza taljana), ma hemm xejn kuntrarju li l-kaptazjoni u suġġestjoni jiġu prospettati bħala ipotesijiet subordinati fil-każ ta' nuqqas ta' verifika tal-ipotesi iżjed gravi tal-infermità mentali; għaliex, kif igħid ir-Ricci "alla facoltà di testare è necessario

che si accoppi una volontà efficace". Hekk infatti sar fis-sentenza Imbroll vs. Moughiett, Koll. Vol. XXIV, i, 793, u fis-sentenzi taljani Nri. 538 sal-548 ċitati fir-Raccolta ta' Ġurisprudenza tal-Fadda, Vol. III taħt l-art. 762-763, li, kif huwa risaput, jikkomentaw leġislazzjoni simili għal tagħna. Għalhekk il-kontradizzjoni bejn it-tliet motivi li jaqgħu fl-ewwel kategorija fuq imsemmija hija biss apparenti u huwa wkoll floku, skond l-imsemmija sentenza Imbroll vs. Moughiett, li l-indeboliment mentali u fisiku jiġi kkunsidrat, apparti mill-inkapaità, anki bħala element tal-attrazzjoni iżjed faċli tad-dolo.

17. It-tliet kawżalijiet l-oħra, li jaqgħu taħt it-tieni kategorija, (dik ta' vizju fil-formalitajiet) għandhom però loġikament u skond l-iskrittura tal-istituzzjonijiet legali jiġu ikkunsidrati fl-ewwel lok għax qabel ma wieħed jgħaddi għas-sustanza għandu jara jekk it-testment jaqax minħabba xi vizju fil-forma li jipprivah minn kull eżistenza ġuridika.

18. Dan premess huwa utili li jiġu ffissati xi punti saljenti ta' fatti akkwiżiti mill-proċess u li ma jidhrux kontroversi ħlief fl-interpretazzjoni tagħhom. L-oħrajn li fuqhom jista' jkun hemm xi konflitt bejn ix-xhieda jiġu msemmija fil-mument tagħhom.

19. It-testatur Emmanuele Genovese miet ta' 68 sena fl-isptar St. Vincent De Paul (tax-xjuħ) f'xil-5 ta' fil-għodu tad-19 ta' Ġunju, 1955, b'cancer fl-istonku (fol. 31). Huwa kien deġenti f'dak l-isptar mit-18 ta' April, 1955 (fol. 66) u kien jinsab f'ward flimkien ma diversi pazjenti oħrajn (fol. 36). Meta ġie ammess l-isptar kien deperit mill-cancer u depress, però jirrispondi eżattament (Dr. Glenday fol. 66). Fil-kors tad-degenza tiegħu kellu konversazzjonijiet ma' diversi persuni barra milli mit-Tabib Glenday u minn dawn il-konversazzjonijiet jirriżulta li kien fi stat mentali normali, anzi fix-xhieda tal-attur (fol. 83), tal-Monsinjur Cordina Perez (fol.

49 u 150), ta' Vincent Spiteri (fol. 61), ta' Padre Fulgenzjo Grech (fol. 165) kif ukoll tal-konvenuta (fol. 152) ma hemm l-ebda aċċenn ta' xi eċċentriċità, wisq inqas ta' xi sbilanċ mentali. Kwantu għall-memorja, Antonio Grech, pazjent ieħor fl-isptar, xehed kif id-decuius iddeskrivilu li fit-testment preċedenti tiegħu kien kiteb għall-abbatija, għal koppla (knisja) u għal xi karitajiet. Suor Lydia (fol. 31) xehdet li sal-5 p.m. tat-18 ta' Ġunju, 1955, tkellem u ma qalx ħmerijiet. Ma saret ebda prova ta' xi marda tal-moħħ anke f'epoka remota.

20. Id-decuius kien għamel żmien mal-militar u kien ibiegħ il-fajjenza (fol. 153). Huwa ħalla assi ereditarji konsistenti f'ħames immobili f'Azzopardi Street, il-Marsa, li bejniethom, wara li jitħallas ċens, jirrendu xi £60 fis-sena, u barra minn dan, kapitali f'banek lokali ammontanti għal £1,230, kollox kif indikat fil-prospett ta' Dr. Mercieca fol. 374. Għalhekk dan l-assi huwa kalkolat li jilħaq approssimattivament bejn it-tliet telef u erba' telef lira. Kif intqal, kien għażeb u fiż-żmien kien jgħix ma ħuh Spiro. Dan ħuh miet fl-1951 (fol. 373) u b'testment, fl-atti tal-istess Nutar Gatt tal-10 ta' Settembru, 1946 (fol. 137) kien ħalla kull ma kien jippossjedi lill-konvenuta bil-kondizzjoni li jekk hu ikun irid tiġbru magħha u ddur bih u tmantnieh sa kemm imut. Iż-żewġt aħwa kienu joqgħodu f'wieħed mill-postijiet tad-decuius Azzopardi Street, il-Marsa, bieb ma bieb mal-konvenuta, u din tallega li għal sbatax-il sena hija irrenditilhom serviġi konsistenti fil-faċendi tad-dar u xi tisjir. Li l-konvenuta irrenditilhom xi serviġi ma jidhirx li jista' jkun kkontestat, għax id-decuius kien qal anke lil Joseph Sammut (fol. 113), li kien jixtri minn għandu u kien jiktiblu l-irċevuti tal-kera, li kien hemm mara li ddur bih u b'ħuh. L-istess fatt huwa komprovat bix-xhieda ta' Caterina Caruana l-mara ta' ħu l-konvenuta, (fol. 114) u ta' Carmela Valletta (fol. 89), għalkemm l-entità ta' dawn is-serviġi ma tirriżultax sew, speċjalment, fin-nuqqas ta' provi oħra, minħabba l-interess li għandhom il-konvenuta u Car-

uana, u d-dubja kredibilità ta' Valletta li tiġi kkomentata 'l *quddiem.*

21. Wara l-mewt ta' ħuh Emmanuele Genovese ma baqgħalu ħadd iżjed li jiġi minnu hawn Malta. Kellu xi neputijiet fit-Tuneżija, l-atturi rappreżentati mill-attur Pace, però dawn ma kienx jafhom u ma jidhirx li kellu xi affezzjoni kbira lejhom, kif jidher mill-fatt li fl-ewwel testment tiegħu ppreferixxa jħalli l-maġġor parti tal-assi tiegħu in suffraġju għal ruħu u b'legati piji u ta' karità u lilhom ħallilhom fond wieħed biss bejniethom (fol. 8). Milli jidher it-testatur kien daqsxejn idejh magħluqa għax lil dak Joseph Sammut li kien jiktiblu qatt ma kkompensah għalkemm kien iwegħdu li jiftakar fih (fol. 114). Ma kienx ertament ta' ebda skola. Huwa ffirma t-testment fl-atti Tabone Adami bil-mod pjuttost inċert għalkemm leġibili li jirriżulta fuq il-fogli a fol. 341-348 u *kien ukoll iffirma bl-istess mod* diversi dokumenti tal-Bank tal-Gvern esibiti fil-file bejn il-fol. 285 u 286, imma x-xhud Sammut jgħidilna kategorikament li "xejn ma kien jaf jikteb" u meta x-xhud kien jgħidlu biex jiffirma r-riċevuti tal-kera kien iwieġbu li "ma jafx" u kien jagħraf il-kotba tal-kera talinkwilini tiegħu sempliċement mill-kulur (fol. 113).

22. Sa fejn irriżulta mill-proċess, Emmanuele Genovese laħaq għamel żewġ testmenti, it-tnejn pubbliċi, l-ewwel wieħed dak deskritt fiċ-ċitazzjoni u fil-bidu ta' din is-sentenza in atti Tabone Adami tas-7 ta' Frar, 1955, meta kien għadu fuq saqajh u mhux l-isptar, u l-ieħor dak impunjat, fil-ward tal-isptar fit-8.45 p.m. tat-18 ta' Ġunju, 1955, disa' sigħat qabel ma ħalla din id-dinja tant ansjuża biex tirtu. Bl-aħħar testment irrevoka t-testment preċedenti u ħalla kollox lillkonvenuta b'titolu universali. Iċ-ċirkostanzi kif sar dan ittestment jiġu deskritti dettaljatament f'posthom.

23. Minn hawn il-Qorti se tgħaddi għad-disamina ta' l-

ewwel kwistjoni. Din tista' tiġi formulata b'dan il-mod: Fil-każ li t-testatur kien ipprivat mill-fakoltà tad-diskors fil-mument tal-konfezjoni u pubblikazzjoni tat-testment impunjat,, kienu applikabbli għall-każ il-formalitajiet preskritti mill-art. 38 tal-liġi notarjali? U f'każ affermattiv, dawk il-formalitajiet ġew osservati?

24. Jekk hemm ċirkostanza li mill-provi akkwiżiti tirriżulta b'ċertezza din hija li fil-ħin kollu li n-Nutar Gatt kien qiegħed jipprova jkellmu biex jara setax jifhmu u jistaqsih ridx iħalli eredi lil-konvenuta, it-testatur fl-ebda ħin ma fetaħ fommu jew ippronunzja xi kelma, imqar monosillabu. Dan jirriżulta mid-depożizzjonijiet taż-żewġ xhieda tat-testment (Xriha, fol. 47 u 333, u Attard fol. 105 u 336), ta' Suor Brigida (fol. 32 u 369), Spiro Gatt (fol. 34) u Antonio Grech (fol. 36), li kollha kienu fil-qrib immedjat, u fuq kollox minn dawk tat-tnejn min-nies l-iżjed interessati, kieku kien veru, biex jgħidu li tkellem, imqar darba, ċioè l-konvenuta (fol. 156 tergo u 157), u n-Nutar Gatt (fol. 186, 238, 339 u 356) li skjettament qalu li t-testatur ma għamel lin-Nutar l-ebda dikjarazzjoni orali tal-aħħar volontà, li t-testment sar permezz ta' interrogazzjonijiet tan-Nutar, liema interrogazzjonijiet saru fuq l-informazzjoni mogħtija lilu mill-konvenuta fis-sens li Genovese ried jiktbilha ġidu kollu, u li għalihom it-testatur ma irrispondiex ħlief b'sinjali jew ċenni affermativi jew negativi ta' rasu u darba ta' idejh. Din iċ-ċirkostanza, konfermata ukoll minn Dr. Albert Zammit Maempel (fol. 78), tiskwoti serjament il-kredibilità ta' Carmela Valletta (fol. 91), li xehdet li semgħet it-testatur għal tliet darbiet jitkellem u jwieġeb bil-fomm għal mistoqsijiet li kien qiegħed jagħmillu n-Nutar (ara wkoll kontroeżami fol. 104). Il-kredibilità ta' din ix-xhud, li donnha għandha xi interess indirett fl-eżitu, hija wkoll infiċjata mill-inverosimiljanza taċ-ċirkostanza minnha deposta li hi, li qabel dik in-nhar qatt ma kienet marret tara lil Genovese fl-isptar, marret tarah l-ewwel darba fil-għodu dik in-nhar tat-

testment u allura t-testatur qallha biex tgħid lill-konvenuta, billi t-tnejn joqgħodu l-Marsa, li ried ikellimha, u in segwitu hi (iġifieri x-xhud), wara li bagħtet ir-risposta mat-tifla tagħha, reġgħet marret l-isptar f'xi 3.30 ta' wara nofs-in-nhar u inzertat baqgħet hemm propizjament sal-ħin li wasal in-Nutar, għalkemm dan wasal f'xit-tminja ta' bil-lejl jew in ogni caso meta kien già dalam f'waħda mill-itwal ġranet tas-sena, u b'dan il-mod setget tikkostitwixxi xhud, xhud però li ma tantx tagħmel ġid lill-kawża tal-konvenuta.

25. Dan is-silenzju assolut tat-testatur huwa sinistru u jikkonfronta lill-Qorti bi probabilità qawwija, desumibili minn indizji u presunzjonijiet gravi, li kien dovut għall-proċess avvanzat ta' li sfaċel fiżiku tat-testatur. Infatti nafu li f'dak il-ħin huwa kien moribond, li kien f'kondizzjoni "ħażina ħafna" jew "in estremis" (kif iddeskrivih it-tabib Albert Zammit Maempel li eżaminah fiżikament dak il-ħin stess, fol. 79) u li disa' sigħat wara miet. Nafu wkoll li meta wasal in-Nutar Gatt it-testatur, fl-ewwel drabi li n-Nutar resaq lejh, għalkemm dam jipprova ħafna, ma kienx qiegħed jisimgħu u ma għamillu anqas sinjal, u wisq inqas kelmu, tant hekk li n-Nutar qata' qalbu li t-testment seta' jsir, u kien ħiereġ mill-isptar u wasal fejn il-bieb, meta laħqu x-xhud Attard u qallu li t-testatur kien stejqer, (fol. 187 tergo) u allura hu irritorna u sar dak li sar, deskritt mill-istess Nutar bil-kliem "kelma ma tkellimx u deher li jitkellem ma jistax" (fol. 188), u irrisponda bis-sinjali affermativi ta' rasu għad-domanda tan-Nutar riedx iħalli kollox lill-konvenuta. Ix-xhud Attard (fol. 106) jaqbel li din id-domanda saret għalkemm ix-xhud Xriha jgħid li n-Nutar staqsih biss jekk riedx jikteb lil Chircop (fol. 47). Minn dana kollu l-Qorti, sa fejn tista' umanament tasal, ma tistax ħlief tikkonkludi li fil-ħin tal-konfezzjoni u tal-pubblikazzjoni tat-testment it-testatur kien tilef id-don naturali taddiskors u kien fi stat ta' mutu. L-unika konklużjoni oħra konċepibili hija li t-testatur webbes rasu u irrifjuta jikkopera bil-

fomm biex b'hekk, għalkemm kien qiegħed jifhem il-mistoqsija, iħalli fuq it-testment, bid-dinjità tal-moribond, il-marka u s-siġill ta' l-istat kuntrarju tal-volontà interna tiegħu għall-apparenzi esterni. Dan huwa inqas presumibili mill-istat ta' mutismu, tant minħabba l-effetti probabili tan-natura kiefra u proġedità tal-marda tal-cancer, kemm għaliex id-diskors huwa iżjed naturali għall-bniedem mill-mutismu. Għalhekk il-Qorti tikkonkludi fuq il-konvinċiment intern tagħha bażat fuq il-bilanċ qawwi tal-probabilità li t-testatur kien fi stat ta' mutu. U jekk mhux hekk almenu għandu jibqa' dubju serju li t-testatur kien fi stat ta' mutu. Fejn jidħlu l-formalitajiet essenzjali testamentarji l-Qorti ma għandha ikollha ebda esitazjoni *li, fil-każ ta' dubju serju, tiddeċiedi li l-formalità ma ġietx osservata*, ir-renitenza tal-Qrati biex jannullaw testmenti fuq il-bażi tal-inkapaċità (li hija kontra l-presunzjoni normali tal-kapaċità) ma ġiet qatt estiża għall-vizju fil-forma. Kif jgħid il-**Pacifici Mazzoni** (op. cit. vol. VII, para. 88 paġ. 179): "Invano si oppone che i testamenti come atto di ultimà volontà meritano specialissimi favori. Imperciocchè, come sagacemente osserva il **Merlin**, non possono riguardarsi come favorevoli, se non quando siano perfettamente regolari nelle loro forme, e trattasi soltanto di sapere ciò che ha voluto il testatore. Ma altrimenti procede la cosa quando il dubbio cade sulla formazione regolare del testamento. Allora, traendo questo tutta la sua forza dalla solennità, e le solennità consistendo nella osservanza esatta delle forme prescritte dalla legge, il dubbio deve essere risoluto in favore dell'erede legittimo, poichè dall'essere dubbio se le forme testamentarie siano state osservate, deriva essere incerto se il testamento esiste". *Fi kliem oħra jista' jingħad li f'każi bħal dawn meta min jimpunja* t-testment minħabba vizju ta' forma jipprova il-każ tiegħu "prima facie" jew almenu iqanqal dubju serju u raġjonevoli jekk il-formalità ġietx rispettata, minn dak il-mument 'il quddiem jispetta lill-parti li tallega l-fatt positiv tal-osservanza tal-forma li tippruvaha. Dan però qiegħed jingħad biss in

subordine għaliex il-konklużjoni tal-Qorti hija il t-testatur kien tilef l-użu tal-organu vokali.

26. Din il-Qorti, f'każ ta' persuna apopletika li dwarha t-tabib kuranti xehed li ma setgħatx titkellem, iddeċiedit li dik il-persuna kienet muta entru s-sinjifikat tal-art. 38 tal-Kapitolu 92 (P.A., Xuereb v. Attard, 11 ta' Jannar, 1958), u hekk għandu jiġi deċiż fiċ-ċirkostanzi ta' dan il-każ. Għal dik id-disposizzjoni ma jagħmilx differenza jekk il-mutismu jkunx konġenitu jew le, u fit-tieni każ ikunx ġej direttament minn xi trauma jew xi kondizzjoni oħra partikolari u lokalizzata tal-organi vokali jew indirettament minn xi marda f'partijiet oħra tal-ġisem jew mid-deperiment fisiku tat-trapass mortali. L-importanti huwa li -testatur jew kontraenti ma jkunx jista' jesprimi l-ideat tiegħu bil-fomm.

27. Tibqa' l-kwistjoni jekk l-art. 38 fuq imsemmi japplikax għat-testmenti. Din id-disposizzjoni trid tiġi kkunsidrata flimkien ma' dik ta' qabilha u mad-disposizzjonijiet ta' l-art. 634 (b) u 705 u 706 tal-Kodiċi Ċivili, u mill-kompless ta' dawn l-erba' disposizzjonijiet flimkien ma' dik tal-art. 692 u 709 tal-Kodiċi l-posizzjoni dwar is-sordomuti, it-torox u l-muti, hija din:—

A) Is-sordomuti mit-twelid u li ma jafux jiktbu ma jistgħu jagħmlu ebda forma ta' testment. Huma kolpiti minn inkapaċità (art. 634 (b)).

B) Id-disposizzjoni tal-art. 706 dwar it-torox mhix rilevanti għall-każ. Is-sordomuti jew muti biss, sew konġeniti kemm le, jistgħu jagħmlu testment rigriet, jekk ikunu jafu jiktbu u jaqraw, purchè t-testment jinkiteb minnhom stess u tiġi osservata xi formalità oħra (art. 705).

C) Din id-disposizzjoni hija simili għall-art. 785, 786

tal-Kodiċi Taljani tal-1865 u tal-art. 979 tal-Kodiċi Franċiż. "Solo in quanto non sa scrivere", jgħid il-**Baudrie-Lacantinerie** (Donezjoni Fra Vivi e testamenti, Vol. II, para. 2169, paġ. 136) "il muto non può assolutamente testare nella forma mistica", u vide wkoll fl-istess sens, **Pacifici-Mazzoni** (op. cit. Vol. VII, paġ. 106, para. 47).

D) Tant fl-Italja kemm fi Franza imbagħad, li l-liġijiet tagħhom dwar it-testmenti jixbhu in ġenerali lil tagħna, u servewna ta' sorġenti, il-mutu ma jistax jagħmel testment pubbliku imma dan minħabba disposizzjoni importanti li l-leġislatur tagħna, forsi sfortunatament, ma irriproduċiex la fil-Kodiċi u lanqas fil-liġi notarjali. Din hija n-neċessità essenzjali taħt il-Kodiċi Franċiż (art. 972) li t-testatur, fit-testment pubbliku, **jiddetta kelma b'kelma** t-tavoli testamentarji (**Baudrie**, op. cit. para. 2019 et seqq., p. 86, 88), u taħt il-Kodiċi Taljan tal-1865 (art. 778) li mhuwiex daqshekk esiġenti, li t-testatur almenu **jiddikjara** lin-Nutar il-volontà tiegħu. Jgħid il-Baudrie (para. 2021) "Il voto della legge non sarebbe dunque adempiuto e il testamento dovrebbe essere annullato, se il testatore si fosse limitato a rispondere affermativament alle interrogazzioni che il notaio gliavesse rivolto. A fortiori, la stessa soluzione si impone, se il testatore si sia limitato a rispondere con segni alle interrogazioni del notaio: in tal senso vi sono molti giudicati". U l-iżjed l-isfel, wara li jispjega li n-Nutar jista', bid-domandi tiegħu, jikkomprometti l-validità tat-testment, jgħid (para. 2024): "Le domande fatte dal notaio devono tendere unicamente a fare precisare il senso e la portata delle disposizioni che il testatore fa da se stesso". U fl-istess sens, salva d-distinzjoni fuq imsemmija bejn id-dettatura kompleta u d-dikjarazzjoni orali tal-volontà, kiteb il-**Pacifici Mazzoni** (op. cit. paġ. 43 para. 22): "Il testatore deve in presenza dei testimoni dichiarare al notaio la sua volontà verbalmente, ed a viva voce, e non per segni per quanto chiari e certi", u iżjed l-isfel (paġ. 44): "La dichiara-

zione deve emanere dal testatore di sua propria iniziativa e spontaneamente, e non può esser fatta a monosillabi e per via di risposte a interrogazioni mossegli dal notaio; perciocchè altrimenti quegli disporrebbe per suggestione altrui..." Konsegwentemente jikkonkludi (para. 28 p. 60): "I solo muti, siano o no anche sordi, non possono fare testamento pubblico, perchè non possono oralmente manifestare la loro ultima volontà".

E) Minħabba l-assenza ta' din id-disposizzjoni fil-Kodiċi Ċivili u fil-liġi notarjali allura viġenti (ord. V tal-1855), il-Qorti tal-Appell tagħna fis-sentenza Luigi Mallia Tabone et versus Carmela Camilleri et, 5 ta' Ottubru, 1904 (Vol. XIX, i, p. 60) iddeċidiet li testment magħmul minn mara fuq minuta konsenjata lin-Nutar li, għal kontenut tagħha, irrispondiet b'sempliċi affermazzjonijiet orali (mhux ċenni) kien validu, u żiedet li skond l-art. 706 tal-Kodiċi kien biss it-trux, minħabba li ma jistax jisma l-qari tat-testment, li ried jispjega hu stess, il-volontà tiegħu fil-presenza tan-Nutar u tax-xhieda. Huwa veru li b'sentenza preċedenti (Abela v. Gatt, Vol. XVI, ii, 92) din il-Qorti kienet iddeċidiet li testment fejn it-testatur esprima ruħu iżjed b'sinjali milli minn bi kliem, u fuq l-interrogazzjonijiet ta' terza persuna, kien gravement sospett speċjalment fil-konkors ta' argumenti oħra ta suġġestjoni, ta' ċirkonvenzjoni u ta' marda gravissima, u annullatu, imma dan għamlitu x'aktarx minħabba l-probabilità tal-insanità mentali; u n-nuqqas ta' kwalunkwe disposizzjoni, f'dik l-epoka, dwar il-mutu biss u mhux mit-twelid, x'aktarx, fl-opinjoni tal-Qorti, jirrendi irrelevanti **f'dak il-każ** il-kwotazzjoni **tal-Forti** (ċitat ukoll mill-atturi f'din il-kawża) li jikkommenta d-disposizzjoni Taljana (art. 778 tal-1865 fuq imsemmija) li tirrikjedi d-dikjarazzjoni orali tat-testatur, dak li l-liġi tagħna mkien ma kienet tagħmel almenu espressament. Għalhekk din il-Qorti hija talopinjoni li sa kemm kienet għadha veljanti l-liġi notarjali antika (Ord. V tal-1855), għalkemm kien xi ftit dubjus jekk id-

dikjarazzjoni orali tat-testatur kienitx neċessarja fil-liġi tagħna, fl-istess ħin anke f'dik l-epoka, u nonostanti l-assenza ta' dispożizzjonijiet preċiżi bħal dawk tal-Kodiċi Franċiż u tal-Kodiċi Taljan in materja, d-diffikultà dwar il-validità tat-testment magħmul "mutu tantum" kien missha ġiet risoluta favur in-nullità u dana fuq żewġ argumenti:— (i) li t-testment pubbliku tagħna, bħal dak tal-leġislazzjoni kontinentali, għandu l-oriġini tiegħu viċina fit-testment munkupativ u *sine screptis* tad-Dritt Muniċipali ta' Malta u, aktar remotament, fit-testment privat nunkupativ tad-Dritt Ruman (Dispensi tad-Dritt Ċivili tal-Professur Emeritu tal-Università Rjali ta' Malta) li fih n-nuncupatio kienet dikjarazzjoni solenni tat-testatur; u (ii) kien impliċitu mid-dispożizzjoni tal-art. 705 tal-Kodiċi (fejn jingħad li s-sordomuti jew il-muti jistgħu jagħmlu testment sigriet jekk jafu jiktbu) li l-mutu ma setax, f'dik l-epoka, jagħmel testment pubbliku.

F) Imma dawn id-dubji ġew kompletament imneħħija bil-promulgazzjoni tal-liġi notarjali l-ġdida fl-1927 (Kap. 92), li fl-art. 38 tiddisponi li parti f'att notarjali li tkun muta, bla *preġudizzju tad-dispost fl-art.* 634 u 705 *tal-Kodiċi, għandha*, barra milli tkun assistita minn interpretu nominat mis-Sekond Awla taħt l-art. 37, (i) jew taqra l-att hi stess u tikteb fuqu hi stess, li qratu, jekk tkun taf taqra u tikteb, jew (ii) jekk ma tkunx taf jew ma tkunx tista' taqra u tikteb, tkun assistita minn interpretu ieħor nominat mis-Sekond Awla ammenokkè xi wieħed mix-xhieda tat-testment ma jifhimx il-lingwa tas-sinjali tiegħu. Skond l-ewwel parti ta' dan l-art. 38 kombinata mal-art. 37 (2), tant fl-ewwel kemm fit-tieni kas, dejjem hija neċessarja il-presenza ta' almenu interpretu wieħed jekk il-parti ma tkunx taf taqra, u, fil-każ preżenti, huwa ippruvat li t-testatur bla preġudizzju tal-kwistjoni l-oħra jekk kienx jaf jiffirma (li tiġi trattata 'l quddiem) żgur ma kienx jaf jaqra (deposiz. Joseph Sammut fol. 113). Fil-kawża Xuereb vs. Attard deċiża fil-11 ta' Jannar, 1958 minn din il-Qorti diver-

sament presjeduta, ġiet aġitata l-kwistjoni jekk l-art. 37 u 38 tal-liġi notarjali japplikawx għat-testmenti. Sa fejn, fis-sistema tagħna, jiswew bħala fonti ta' interpretazzjoni d-diskussjonijiet parlamentari, nonostante d-dikjarazzjoni tal-Ministru Buhagiar, fl-20 ta' Novembru, 1922 allura Kap tal-Ministeru u Ministru tal-Ġustizzja, a paġ. 3034, tal-Parliamentary Debates, Legislative Assembly, Vol. 3 tas-sessjoni 1921-22, id-diskussjonijiet fis-senat fis-seduti tal-15 ta' Diċembru, 1926 u tas-26 ta' Marzu, 1927, fejn ħa parti prinċipali Sir Ugo Mifsud, li sa danittant kien issuċċeda lill-Imħallef Buhagiar bħala Kap tal-Ministeru u Ministru Ġustizzja, żgur ma jħallu ebda dubju li r-risposta għandha tkun fl-affermativ (ara. Parl. Debates, Senate, Vol. 6, pp. 2498 — 2500 u 2933 — 2935). Anzi d-diskussjoni kollha fis-sena kienet impernjata fuq l-assunt li l-art. 37 u 38 japplikaw, u b'iżjed raġuni, għat-testmenti, tant li l-Ministru tal-Ġustizzja qal li, minħabba l-arċirigorosità tal-liġi dwar il-formalitajiet tat-testmenti, kien ikun aħjar, fil-każ li ma jkunx jista' jinstab interpretu; li t-testment ma jsirx xejn milli jsir frettolosament. Apparti minn dan il-Kodiċi ma jagħmel l-ebda distinzjoni, fl-art. 692, bejn disposizzjoni u oħra tal-liġi notarili, imma jgħid li huma japplikaw għat-testmenti indistintament bħal ma jagħmlu għal kull att notarili ieħor. Anzi l-introduzzjoni tal-art. 38 tal-Kap 92 tikkostitwixxi pass il-quddiem fuq il-leġislazzjoni Franċiża u Taljana tas-seklu l-ieħor in kwantu jirrendu possibili, taħt ċerti prekawzjonijiet proporzjonali għall-importanza tal-att, lill-mutu jagħmel testment pubbliku, dak li qabel ma setax, imma kif jiġi muri 'l quddiem, huwa ġej mill-fonti tal-leġislazzjoni taljana aktar moderna. Għaldaqstant din il-Qorti taqbel perfettament ma dak li intqal u ġie deċis fis-sentenza tagħha diversament presjeduta **Xuereb vs. Attard** fuq imsemmija, u iżjed dan li ġej. L-art. 37 u 38 tal-Kap 92 huma mudellati fuq l-art. 57 u 58 tal-liġi notarili taljana attwali. Il-Kodiċi Ċivili Taljan viġenti (art. 603) meta jitkellem fuq it-testment pubbliku tas-sordomuto, tat-trux, jew tal-mutu jgħid li għandhom jiġu os-

servati n-normi stabiliti mid-disposizzjonijiet tal-liġi notarili għall-atti pubbliċi ta' dawk il-persuni, u f'dan is-sens għandu l-istess effett l-art. 692 tal-Kodiċi Ċivili Malti. Ir-riżultat nett tal-art. 603 tal-Kodiċi Taljan kombinat mal-art. 57 u 58 ta' din il-liġi (Ordinamento del Notariato, Legge 16 Febb. 1913 no. 89, u Regol. 10 Settembre, 1914 no. 1326, kif emendati) huwa li meta t-testatur ikun trux għandu jaqra l-att, u jekk ma jafx jaqra għandu jintervjeni interpretu nominat mill-pretur. Meta t-testatur huwa sordomut jew mutu jintervjeni l-istess interpretu. Jekk it-testatur jaqra u jikteb, hu għandu jaqra l-att u jikteb fl-aħħar li qrah u li jirrikonoxxih konformi għalvolontà tiegħu. Jekk ma jafx jew ma jistax jaqra jew jikteb jokkorri li jew xhud tat-testment jkun jifhem is-sinjali tiegħu jew li jintervjeni interpretu ieħor, anzi (u din id-disposizzjoni biss ġiet ommessa fil-liġi ta' Malta) fejn it-testatur mutu, trux jew sordomutu ikun inkapaċi jaqra, jinħtieġu erba' xhieda.

28. Għalhekk l-interpretazzjoni li qegħda tagħti l-Qorti hija konformi mal-fonti leġislativa. L-art. 37 u 38 tal-liġi dwar l-ordinament notarili Malti japplikaw għat-testmenti. Genovese għamel testment pubbliku. Meta għamlu kien mutu. Jekk wieħed jgħid li ma kienx mutu jkun qisu qiegħed jgħid li bniedem li minħabba xi marda, jitlef temporaneament il-vista, ma jkunx pro tanto għama. Hu ma kienx jaf jikteb u jaqra. L-iżjed li kien kapaċi jagħmel meta kien f'saħtu kien li kultant ipinġi xi firma.. Għalhekk fit-testment pubbliku tiegħu fl-atti tan-Nutar Joseph Gatt tat-18 ta' Ġunju, 1955, kien meħtieġ li jkun preżenti interpreti nominat mis-sekond'Awla ta' din il-Qorti, possibilment mill-persuni li jafuh, u li kien jaf jiftiehem miegħu b'sinjali u ġesti. Barra minn dan kien essenzjali wkoll, peress li hu ma kienx jaf, jew ma kienx jista' jaqra u jikteb, li jew jiġi nominat interpretu addizjonali mis-Sekond' Awla jew li xi wieħed mix-xhieda tat-testment jifhem is-sinjali tiegħu. Anki jekk jiġi aċċettat li x-xhieda fehmuh kien jonqos l-interpreti nominat mis-Sekond'Awla, għax wieħed

almenu kien dejjem meħtieġ. Ma ittieħdux ebda passi biex dan isir. Kieku ittieħdu t-testment kien ikun validu, almenu taħt dan l-aspett. Imma la ma ittieħdux it-testment hu null u bla ebda effett u l-Qorti hekk ikollha, kif qegħda, tiddikjarah.

29. Il-kawża tista' proprjament tispiċċa hawnhekk, imma l-Qorti sejra tippronunzja ruħha fil-qosor anke fuq il-kawżalijiet l-oħra. Biex dan isir irid isir subordinatament, iġifieri bħalli kieku t-testment kien validu taħt l-ewwel aspett. Dan jista' jsir mingħajr ebda kontradizzjoni għax testment jista' jkun null għal diversi raġunijiet, u sejjer isir sempliċement biex, in vista taż-żmien ġià okkupat mill-kawża, il-partijiet ikunu jafu d-drittijiet tagħhom fuq l-aspetti kollha tal-kawża sottomessi lill-Qorti.

30) Kwantu għal kawżali li t-testment hu null għaliex it-testatur kien jaf jifferma mentri ma iffermax (art. 28 (1) K (i) u (v) u artċ 40 (d), Kap 29) il-Qorti taqbel li mid-dokumenti prodotti t-testatur, meta kien f'saħtu, kien jaf, bi tbatija, jifferma, imma dan il-fatt waħdu mhuwiex biżżejjed meta t-testatur ikun in buona fede iddikjara li ma jafx jikteb ismu, (espressjoni ekwipollenti għal li ma jafx jew ma jistax jikteb) kif il-Qorti hija persważa li ġara f'dan il-każ, għax hu jikkonsidera ruħu illitterat jew biex jesprimi l-impossibilità li jinsab fiha minħabba l-marda jew infermità li jinsab fiha fil-mument tar-redazzjoni tat-testment. Anki l-ġurisprudenza Franċiża in pari materia daħħlet temperamenti savji għal din ir-regola (Baudrie, op. cit. para. 2084, paġ. 107). S'intendi d-dikjarazzjoni relativa, f'dan il-każ, it-testatur kellu jagħmilha permezz tal-interpretu, imma t-testment mhuwiex null, fiċ-ċirkostanza tal-każ, minħabba n-nuqqas ta' firma "per se".

31. Kwantu għall-aħħar difett ta' forma allegat, in-nuqqas ta' lettura tat-testment min-Nutar fil-preżenza tax-xhieda, l-istat tal-provi hu dan. In-Nutar jassikura li qrah (fol. 188

tergo u 189, u 339). Mix-xhieda tat-testment, Giovanni Xriħa (fol. 47 u 333 jgħid li ma qrahx). L-ieħor, Salvatore Attard, rikjamat mill-Qorti reċentement (fol. 337) qal li qrah. Pressat in kontra eżami qal li eżatt eżatt ma jistax jiftakar wara dan iż-żmien kollu. Mistoqsi mill-Qorti (fol. 338) reġa' qal li wara dan iż-żmien kollu ma jistax jiftakar u li kien qal li qrah għaliex jiftakar li n-Nutar kien qabad il-karta. Huwa importanti però li meta dan ix-xhud kien xehed oriġinarjament, iġifieri fid-29 ta' Mejju, 1956, żmien ferm iżjed viċin għall-fatt, huwa wara li wera ruħu ben ċert li ċ-ċerzjorazzjoni saret (fol. 106) irrisponda wisq tranament għad-domanda rilevanti (fol. 106 tergo):— It-testment qrah kollu? Risposta: In-Nutar qallu: Hawnhekk hawn miktub li inti se tħalli kollox lil Carmela Chircop, u Genovese baxxa rasu". Dan ma setax kien ħlief mod diplomatiku biex jgħid li l-lettura bħala lettura ma saritx. Għalhekk il-Qorti tikkonsidra li ż-żewġ xhieda tat-testment jikkontradixxu lin-Nutar. F'dan huma korroborati, għal dak li jistgħu jiswew (għax in-Nutar u x-xhieda huma hawnhekk l-iżjed importanti) minn Suor Brigida (fol. 33 u 368), minn Spiro Galea (pazjent ieħor fl-isptar, fol. 34) u minn Antonio Grech (pazjent ieħor fol. 36). Tobba ma kienx hemm u anqas persuni oħrajn fil-viċin ħlief il-konvenuta u Carmela Valletta. Dawn jgħidu li n-Nutar qrah (fol. 158 u 91). Carmela Valletta tgħid li kien hemm it-tabib, imma hawn ukoll hija kontradetta miż-żewġ Tobba Zammit Maempel, l-unika tobba li setgħu kienu hemm, u kompriża l-konvenuta (fol. 156 tergo). Xejn ma ġie allegat fuq l-indipendenza taż-żewġ xhieda tat-testment. Jista' jkun li t-testment inqara imma mhux fil-preżenza taż-żewġ xhieda, għax Xriha kien mgħaġġel biex jitlaq mid-duty ta' infermier għax sarlu l-ħin (fol. 333/4). Fi kwalunkwe każ, f'dan l-istat tal-provi, trattandosi ta' att li m'għandux iħalli konflitt bħal dan fuq l-osservanza tas-solennitajiet, il-Qorti ma tistax tkun konvinta li t-testmenti nqara u għalhekk it-testment huwa null ukoll taħt dan il-kap.

32. Dan jisawrixxi l-vizzji tal-forma. Kwantu għall-inkapaċità tat-testment il-Qorti, fiċ-ċirkostanzi ta' fatt deskritt fil-paragrafi 17-22 u postijiet oħra f'din is-sentenza, allavolja Genovese kien fl-aħħar siegħat ta' ħajtu, ma ssib ebda raġuni biex taċċetta l-veduta kuntrarja għal dik konformi mal-presunzjoni tal-kapaċità. Huwa kien normalment bniedem kapaċi li jagħmel testment u x-xhieda kollha jaqblu li għalkemm ma kienx qiegħed jitkellem kien qiegħed jifhem id-domandi tan-Nutar. Id-deperiment fisiku u x-xjuħija waħidhom ma jwaqqgħux il-possess normali ta' "a sound, disposing mind" li trid il-liġi. Jistgħu biss, flimkien ma' ċirkostanzi oħra, jkollhom influwenza fuq il-"libertas testandi" rikjesta barra mill-kapaċità intellettwali. L-esperjenza tal-ħajja turi li l-perċezjonijiet mentali jibqgħu ta' spiss jixgħelu fil-bniedem anki fl-aħħar sigħat ta' ħajtu għalkemm ir-resistenza tiegħu għaċ-ċirkonvenzjonijiet ta' ħaddieħor tista' tiġi ferm mnaqqsa. Għalhekk it-testment muhiewx null taħt l-aspett tal-kapaċità.

33. Jibqa' l-kawżali tal-kaptazjoni u suġġestjoni. Il-Qorti sejra għal raġunijiet ġià esposti tikkonsidra l-aġir tan-Nutar konġuntament ma' dak tal-konvenuta, għax huwa, għalkemm in buona fede u sempliċement biex jaqdi dak li, fil-pressjoni tal-mument, ħass bħala dover ta' kuxjenza li jassisti moribond, iżda sfortunatament bi żball fuq punt ta' liġi li forsi s'issa ma kienx magħruf biżżejed, serva ta' strument innoċenti f'idejn il-konvenuta anzjuża biex tottjeni testment favur tagħha qabel ma Genovese jagħlaq għajnejh għal kollox.

34. Il-Qorti, wara li ħadet in konsiderazzjoni d-definizzjoni tal-kaputazzjoni u suġġestjoni kif s'issa applikata fil-ġurisprudenza ta' dawn il-Qrati (Kollez. Vol. VII, p. 600; Vol. XXIV, i,i 793; Vol. XXV, ii, 108; Vol. XXVI, ii, 78; Vol. XXXIV, i,i 108), wara li irriflettiet fuq l-indizji u ċ-ċirkostanzi kollha tal-każ tant rilevanti għal ġudizzju seren u matur fuq kwistjoni ta' fatt tant diffiċli fil-prattika, minħabba il-varjaz-

zjoni taċ-ċirkostanzi minn każ għal każ, li l-awturi kollha jgħidu li fl-aħħar mill-aħħar l-aqwa kriterju huwa l-kuxjenza tal-ġudikant, kompriżi fost dawn il-kriterji r-raġionevolezza tad-disposizzjonijiet in proporzjoni għall-assi tat-testatur, u tal-volta l-favuri riċevuti mill-eredit istitwit, l-istat fiżiku u l-kondizzjoni personali tat-testatur fil-mument tal-pubblikazzjoni tat-testment, in-nuqqas ta' ilmenti da parti tiegħu ma' persuni oħrajn barra mil-konvenuta fuq it-testment preċedenti tiegħu, anzi li hu kien semmieh mingħajr ebda sintomu ta' dispjaċir max-xhieda Antonio Grech u Padre Fulgenzio, il-massima li "voluntas testatoris vitae exitun", u l-prattika forensika li s-sollecitazzjonijiet magħmula mhux "malis artibus" mhumiex ġuridikament ċensurabbli; issib u tirritjeni li f'dan il-każ il-kriterju prinċipali li fuqhom għandha biżżejjed fuqhiex tibbaża l-proprju konvinċiment huwa l-metodu adoperat mill-konvenut biex tottjeni t-testment u l-istat fiżiku estremament indebolit tat-testatur, u tikkonkludi li t-testment ma kienx l-espressjoni tal- volontà tat-testatur, li huwa, kieku ma kienx għall aġir tal-konvenuta, ma kienx ibiddel it-testment preċedenti li ma biddilx meta kien għadu moderament f'saħħtu u liberu mill-pressjoni ta' persuni oħrajn, li huwa biddlu mhux għax kellu rimors ta' kuxjenza imma għaliex il-konvenuta bl-insistenza tagħha fl-aħħar sigħat ta' ħajtu iddominatlu kompletament l-animu u irrendietu awtoma. Dan kollu waħdu muhiex l-anqas biżżejjed għal prova tas-suġġestjoni li fiha l-każ jinkwadraa ruħu, għax dik il-pressjoni tal-konvenuta trid tkun mess in opera mill-konvenuta dolosament, u skond id-definizzjoni eżatta u konċiża kostantement ċitata "Labeo definit dolum omnem colliditatem, fallaciam, machinationem ad circumveniendum, fallendium, decipiendum alterum adhibitatem". Skond id-definizjoni l-figura tas-suġġestjoni l-aktar komuni hija dik tal-kalunnja tal-eredi leġittimi jew tal-eredi preċedentement istitwiti, u, in ġustizzja għall-konvenuta, hija għandha toħroġ mill-Qorti kompletament eżonerata minn ħtija fir-rigward, imma hemm figura oħra tas-suġġestjoni li tagħha l-kon-

venuta hija ħatja, spinta forsi b'idea esaġerata tal-importanza tas-serviġi resi, kif hija l-esperjenza tal-Qorti fil-klassi tan-nies tagħha li jagħmlu xi serviġi domestiċi u familjari. Din hija l-figura suġġerita mill-Pothier (Trattato dei Testamenti, Vol. I, Cap. I, Art. VII Della Suggestione), meta qal: "Una volontà è surretta allorchè il testatore ha dovuto fare le disposizioni che egli ha fatto colla mira di liberarsi dalle importunità di coloro che lo avvicinano". Iżjed mill-qrib hija l-figura suġġerita mill-awtorevoli Domat (Leggi Civili, Tomo Vi, Libro III, Tit. I, Sez. V) meta, wara li ippremetta li l-Qrati għandhom jesiġu provi preċiżi ta' suġġestjoni qabel ma iwaqqgħu testment ta l-parir li "A fine di annullare simili testamenti è necessario che una persona abbusando negli ultimi periodi della sua vita, abbia esteso un testamento a modo suo; a che poi dopo averlo presentato, a letto al testatore, gli domandi s'egli vuolo approvarlo, e questi non faccia altro che rispondere di si. Questa sarebbe una suggestione veramente illecita e quando fosse provata il testamento sarebbe nullo".

35. Il-każ preżenti jixbah ferm lil dan barra milli t-testment flok ma nkiteb qabel mal-konvenuta ħadet in-Nutar l-isptar ġie innoċentement suġġestjonat lit-testatur min-Nutar bid-diversi domandi li għamillu, kollha diretti f'sens wieħed favur il-konvenuta mingħajr alternativi oħrajn, fuq l-informazzjoni li kienet tagħtu verbalment il-konvenuta. Imma in-Nutar għalkemm strument innoċenti kien dejjem strument tal-konvenuta, li qabel skond ix-xhud Spiro Gatt (fol. 34) kienet qalet lit-testatur ripetutament biex lin-Nutar jgħidulu "iva", li, fiċ-ċirkostanzi tat-testatur kienet ukoll suġġestjoni qawwija da parti tagħha u tpoġġi lill-konvenuta in male fede għax ma kelliex tapprofitta ruħha mill-estrema debolezza fiżika tal-moribond u tiċċirkonvenih b'dan il-mod. Ara wkoll fl-istess sens, għall-insistenza tal-eredi ma' persuna marida li ma tirrispondiex ħlief bir-risposta affermativa, Kollez. Vol. XVI, ii, 94, u Merlin, Vol. 19 Suggestione, Para. II, Della Suggestione

che consiste nel mettere il testatore in caso di fare ciò che chiamasi una disposizione ad altrui interrogazione".

36. L-atturi għamlu wkoll domanda oħra biex il-konvenuta tkun *kundannata tħallashom l-ammonti ta' kera inkassati* mill-immobili fl-assi. Iżda ebda prova ma sejħu fir-rigward.

Għal dawn il-motivi l-Qorti taqta' u tiddeċiedi l-kawża billi (1) tilqa' l-ewwel domanda u tiddikjara t-testment ta' Emmanuele Genovese riċevut min-Nutar Joseph Gatt fit-18 ta' Ġunju, 1955 null u bla effett legali minħabba inosservanza tal-formalitajiet essenzjali preskritti mill-liġi u speċifikatament indikati fil-korp ta' din is-sentenza, kif ukoll minħabba l-kaptazzjoni u suġġestjoni hemm ukoll indikati u (2) tirrespinġi t-tieni domanda. Il-Qorti tordna wkoll it-terminazzjoni tal-inkarigu tas-sekwestratarju ġudizzjarju lilu konferit bid-digriet tad-29 ta' Ottubru, 1955, fol. 18. Fl-aħħar nett stante n-natura tal-kwistjonijiet involuti tordna li l-ispejjeż ta' l-ewwel domanda jibqgħu bla taxxa iżda bid-dritt tar-reġistru a kariku tal-konvenuta, mentri l-ispejjeż kollha relativi għat-tieni domanda għandhom *jitħallsu mill-atturi. U b'hekk tponi fini għal kaw*ża f'din l-istanza.